

Historie a živá paměť slovenského folku. Ohlédnutí za fenoménem písničkářství v dobách normalizace¹

TOMÁŠ HERMAN

Katedra historie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita

History and Live Memory of Slovak Folk Music. A Look Back at the Phenomenon of Songwriting in the Times of Normalization

Abstract: The study attempts to open the topic, especially from its historical perspective. Based on the existing literature, but mainly through the memories of involved people (organizers, musicians), it briefly introduces the issue of folk music and song writing in the last two decades of socialist Czechoslovakia. It deals with issues such as cultural transfer of the phenomenon to Slovakia, or specifically with the information channels through which musicians drew the inspiration for their own work. The main part is devoted to the placement of folk music in the socialist culture and the forms of its regulation by the authorities, security forces and fellow citizens; this develops particularly into two micro historic case probes comparing State Security writings and respondents' memories.

Keywords: folk, song writing, music, normalization, Slovakia, Czechoslovakia.

*„Folk bol ten najprirrodzenejší spôsob slobodného žitia,
komunikácie aj – môžeme to nazvať aj – zábavy.
V podstate bolo to o niečom a zároveň
to bolo aj príťažlivé.“²*

Slovenská spoločnosť, podobne jako národy ostatních postkomunistických zemí, se stále vyrovnává s minulostí komunistického panství. Hledání poměru ke státnímu socialismu navzdory odstupu třech dekád stále vzbuzuje kontroverze, emoce a nechává vyvěrat argumentům, které nadále ovlivňují veřejný život. Abychom mohli

---

¹ Tato studie byla zpracována v rámci řešení projektu s názvem Podpora talentovaných studentů doktorského studia na Ostravské univerzitě (ev. č. 00382/2019/RRC) dotačního programu Podpora vědy a výzkumu v Moravskoslezském kraji 2018, řešeném na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

² Rozhovor s Ladislavem Snopkem v Bratislavě dne 26. 4. 2018.

společnost 70. a 80. let plastičtěji rekonstruovat (resp. konstruovat), potřebujeme platformu, kolem které můžeme odkrývat dobu minulou, předmět, který poslouží jako kostra analýzy. Tu můžeme nechat obrůstat více či méně autentickými dokumenty, méně či více subjektivními vzpomínkami a významy, které již mohly býti nesčetněkrát pozměněny a přepsány. Poté reflektovat a kriticky zhodnotit.

Takovou platformou, takovým předmětem, může býti právě folk se vším, co se k němu váže (forma, obsah, komunita, organizace atd.). Kulturní fenomén objevující se v Československu od 60. let minulého století je zcela specifický svým postavením v socialistické kultuře. Nikdy nebyl ze strany úřadů plošně zavrhován, ačkoliv mnozí jeho protagonisté by se rozhodně dali nazvat personou non grata. Folkový hudebník – nejčastěji jednotlivec s kytarou a vlastním repertoárem mohl odpovídat představám o mladém angažovaném člověku, který třeba na rozdíl od dobových rockových muzikantů a fanoušků nepobuřoval hlasitostí, projevem či ošacením. Jeho hodnocení však mohlo být i zcela opačné. Přestože, v posledních dvou dekadách se na poli umění již striktně nevynucoval jednotný umělecký styl, písničkáři se stále více dostávali pod drobnohled úřadů. Může za to hned několik faktorů: velký společenský dopad tvorby Karla Kryla, vysoká popularita v řadách mládeže, obsahy písní nelichotivě popisující stav ve společnosti i přímo (dle pramene) napadající základy socialistického zřízení i další aktivity protagonistů.

Folková hudba ovšem nebyla pouze československou záležitostí. První „folkaři“ dnešního chápání se objevovali již v polovině 20. století ve Spojených státech; později v dalších anglofonních zemích. Ani mezi státy socialistického bloku nebylo Československo výjimkou (SSSR, NDR, Polsko...). Pro zdejší prostředí byli též známí levicově orientovaní písničkáři (nejen) ze španělsky hovořících zemí (často ze zemí s diktátorským či výrazně pravicovým zřízením), ti byli vítanými účastníky tuzemských festivalů politické písně.

Co ovšem má dělat protestsong v zemi s rozvinutým socialismem?³

---

³ Protest song – výraz vzniklý ve spojených státech; píseň komponovaná za účelem protestu proti autoritě nebo nějakému nešváru ve společnosti. Jejím smyslem je na problémy upozorňovat, agitovat, solidarizovat i provokovat. Důraz je kladen především na obsah textu.

Tato studie se bude v následujících pár útlých kapitolách věnovat několika aspektům fenoménu folkové hudby a písničkářství, možná bude klást více otázek, než přinášet odpovědi, ale jak už bylo naznačeno v názvu, půjde o jakési ohlédnutí do časů normalizace a otevření tématu na Slovensku, které si jistě zaslouží pozornost.

Dosavadní výzkum a metoda

Když pomíneme práce zabývající se celkově pozdním státním socialismem, a jeho reflexí; práce o dalších fenoménech z oblasti kultury a nezávislých iniciativách (tzv. ostrůvky svobody) nebo práce sociologů, které se tématu částečně dotýkají, zůstane několik málo publikací a článků, navíc především české provenience.

Knihy a studie zabývající se českým nebo slovenským folkem například obory uvedu chronologicky. Jako první napsala v polovině devadesátých letech svou bakalářskou i diplomovou práci studentka muzikologie v Olomouci Helena Pavličíková.⁴ Následuje ambiciózní počín kolektivu autorů – *Folk na Slovensku*. Publikace vyšla v roce 2006 v Bratislavě přináší téma slovenského folku popisnou formou a aspiruje na komplexní uchopení tématu. Přináší výčty událostí, festivalů a především biogramy slovenských interpretů čímž vlastně ukazuje hranice folku i determinuje to, koho a jaká uskupení mezi folkové hudebníky počítat.⁵ Definici se pokouší nalézt (na sedmnácti stranách textu) i Zdeněk R. Nešpor v knize ze stejného roku: *Děkuji za bolest... Náboženské prvky v české folkové hudbě 60. – 80. let*.⁶ Nutno dodat, že kniha je psaná z pohledu sociologie a přináší též podkapitolu věnující se folku slovenskému. Následují publikace Přemysla Houdy – *Šafrán*; pojednávající o volném písničkářském sdružení, které se stalo předobrazem sdružení Slnovrat v Bratislavě⁷ a „Intelek-

---

⁴ PAVLIČÍKOVÁ, Helena: *Společenská a umělecká pozice českého folku před listopadem 1989 a bezprostředně po něm* (Bakalářská práce). Olomouc 1996., PAVLIČÍKOVÁ, Helena: *Český folk – fenomén hudební i sociální* (Diplomová práce). Olomouc 1998.

⁵ JANOUŠEK, Miloš, DAUBEROVÁ, Hana, DROBNÝ, Juraj a kolektiv: *Folk na Slovensku*. Bratislava 2006.

⁶ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Děkuji za bolest... náboženské prvky v české folkové hudbě 60. – 80. let*. Brno 2006.

⁷ HOUDA, Přemysl: *Šafrán – Kniha o sdružení písničkářů*. Praha 2008., HOUDA, Přemysl: *Intelektuální protest, nebo masová zábava? Folk jako společenský fenomén v době tzv. normalizace*. Praha 2014.

tuální protest nebo masová zábava?“ Obě knihy jsou především kulturněhistorická díla zkoumající téma hned z několika perspektiv; o slovenském folku však pojednávají spíše sporadicky (např. Zuzana Homolová – členka Šafránu). Dále samozřejmě existují studie a studentské práce napříč humanitními obory i literatura memoárová či populárně naučná, vzpomínky pamětníků a hudebních publicistů.⁸

Knihy, články a periodika, které vycházely ve zkoumané době, mohou sloužit jako prameny. Jsou jimi například oficiální československé časopisy, zabývající se populární hudbou (*Melodie, Populár...*), také více tendenční tisk (*Rudé právo, Tribuna, Pionýr...*), ale i tuzemský samizdat či tisk vycházející za hranicemi (*Svědectví...*). K nim můžeme připočítat i autorské knihy a texty vydané po „listopadu“ nebo vzešlé na začátku 90. let, na které, jak se domnívám, je třeba rovněž pohlížet jako na prameny.⁹ Rovněž existuje poměrně velké portfolio literatury, kde se daná problematika objevuje jen místy, nebo se zabývají obdobnými fenomény ať už z hlediska antropologického, historického nebo sociologického.¹⁰ Nejnovější studie

---

⁸ ŠLOSAROVÁ, Petra: Sociologie hudby: případ folku v českém prostředí (Diplomová práce FF UK). Praha 2010., JEŘÁBKOVÁ, Kamila: Česká folková scéna a politická persekuce po roce 1977 (Diplomová práce KTF UK). Praha 2017., VLASÁK, Vladimír: *Folkaři. Báječní muži s kytarou, kteří psali dějiny*. Řitka 2008., KONEČNÝ, Michal: *Průlety folkovou pamětí*. Praha 2018., BLAŽEK, Petr: „Dobry večer po dvaceti letech“ festival nezávislé kultury v polské Vratislavi v listopadu 1989. In: *Česká polonistická studia: tradice a současnost* : (filologie, historie, politologie, právo). Praha 2014 s. 181-205., ONDŘEKOVÁ, Veronika: *Srovnání českých a polských představitelů zpívané poezie ve společenském a historickém kontextu* (Bakalářská práce FF UP). Olomouc 2013., STÝBLOVÁ, Hana: *Role písňových textů v době stagnujícího zájmu o poezii* (Bakalářská práce PF UK). Praha 2010., Kolektiv autorů: *Kmeny 0. Městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. Praha 2013., MADEROVÁ, Blanka, JURKOVÁ, Zuzana, VESELÝ, Karel: *Dotknout se světa. Česká hudební alternativa 1968-2013*. Praha 2013., PROKEŠ, Josef: *Česká folková píseň*. Brno 2011.

⁹ gfm (krycí jméno) = HANZEL, Vladimír: *Folkové rozjímání*. In: *Svědectví. Čtvrtletník pro politiku a kulturu*. XIX, číslo 76/1985., MERTA, Vladimír: *Zpívaná poezie*. Praha 1990., MERTA, Vladimír, DĚDEČEK, Jiří, TŘEŠŇÁK, Vlastimil, JANOUŠEK, Miroslav, KRYL, Karel, PROKEŠ, Josef: *Nebýt stádem Hamletů*. Brno 1994., ČERMÁK, Miloš, KRYL, Karel: *Půlkacíř* (rozhovor Miloše Čermáka s Karlem Krylem). Praha 1993.

¹⁰ ALAN, Josef: *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*. Praha 2001., CHADIMA, Mikoláš, *Alternativa*. Brno 1992., Vaněk, Miroslav: *Byl to jenom Rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956 – 1989*, Praha 2010., POSPÍŠIL, Filip, BLAŽEK, Petr: *„Vraťte nám vlasy“ První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*. Praha 2010. a další.

zabývající se mimo jiné i slovenským folkem, sepsaná Yvettou Kajánovou, půjde do tisku letos (2019).¹¹

Pro výzkum kulturních fenoménů v socialistickém Československu (a kulturních dějin obecně) se nabízí hned několik typů pramenů. První skupinou jsou samozřejmě archivní materiály (spisy státních úřadů a institucí, bezpečnostní složek, soukromých archivů aktérů ale také fotografie, videozáznamy, zvukové stopy a nahrávky, všemožné deníky, hospodářské dokumenty nebo i obecní kroniky) druhou hlavní skupinou jsou vzpomínky pamětníků (neboli též respondentů či narátorů pořízené dodatečně metodou orální historie). K těm je třeba přistupovat ještě obezřetněji než k pramenům dobovým, bez nich by se ale v žádném případě nedala doba nedávná konzistentněji zrekonstruovat. Vzpomínky (ať už jde o nahrané rozhovory nebo odpovědi na strukturované otázky apod.) získané formou orální historie nás dokážou dovést k jádrům problémů, poučit o významech a dát dějinám lidský rozměr, přestože mnohdy vypovídají více o době současné. (více o metodě v metodologických příručkách Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho)¹²

Pro potřeby této sondy do folkové scény na Slovensku do roku 1989 jsem v letošním (2019) a loňském roce pořídil sedm nahrávaných rozhovorů, které měly podobu volného vyprávění pamětníka či strukturovaného rozhovoru. Setkání proběhlo povětšinou jedenkrát a délka rozhovoru se pohybovala od desítek minut až po několik hodin, následně jsem použitelné úseky přepsal do textového souboru pro další zpracování.¹³ Vzorek vzešlý především z tipů Petra Janků zahrnoval jak hudebníky, tak organizátory festivalů a koncertů.¹⁴

---

¹¹ KAJANOVÁ, Yveta: Subkultúry II. Tramp, jazz, šansón, gospel, rock, folk, hip-hop. In: BÁRTOVÁ, Jana a kolektiv: *Hudobná história Bratislavy*. Bratislava 2019.

¹² VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha 2015.

¹³ Přepisy textů z rozhovoru mohou mít vzhledem k zachování původního znění mnoho nedostatků; ať jde o neukončené věty, gramatické nejasnosti nebo mix slovenštiny a češtiny, který vzešel ze spontánní konverzace s česky hovořícím autorem. Výskyt třech teček (...) obvykle značí odmlku respondenta, po které mohlo dojít ke změně tématu.

¹⁴ Miloš Janoušek (1952) – k folkové hudbě se dostal během studií v Praze; po návratu do Bratislavy se věnuje písničkářství a divadlu; 1976 vystupuje na Koncertu mladosti v Pezinku; jeden ze zakládajících členů písničkářského sdružení Slnovrat; zapojen do

Vedle paměti živé (paměti, která si po léta žila vlastním životem v mysli jednotlivce, nebo se přepisovala v rozhovorech či ve světle televizorů) zde máme paměť archivů. Pod prachem, dnes již desítek let, se dá nalézt druhá část obrazu, kterému říkáme dějiny. Jak si záhy ukážeme, archivní data, která by nám mohla mnohé objasnit, jsou však nezdárná dosti prořídlná, neutříděná a nezpracovaná. První možnost, která se nabízí je (v tomto případě) Archiv Ústavu paměti národa v Bratislavě; zde je poté nejjednodušší pokusit se dostat k policejním spisům na jednotlivé aktéry (prověřovaná osoba, nepřátelská osoba, důvěrník, agent ...). Tímto způsobem lze často sestavit seznam vazeb mezi ŠtB, organizátory a vystupujícími a tím nahlédnout do zákulisí jak součástí „socialistické“ kultury pořádaných pod oficiálními institucemi (zpravidla Socialistickým svazem mládeže SSM, resp. SZM), tak k akcím neoficiálním (soukromým, ilegálním ...). Úskalí této možnosti je ovšem prořídlost spisů způsobená jejich hojným likvidováním po listopadových událostech.¹⁵ Přesto tento způsob bádání může přinést cenná zjištění.

ekologických aktivit a Jazzové sekce; jeden z autorů publikace *Folk na Slovensku*; viz *Folk na Slovensku* 2006, s. 174-176.

Zuzana Homolová (1948) – pedagogická fakulta v Prešově; zájem o slovenské lidové balady vyústil v jejich interpretaci; navázání kontaktů v Prahou (Hutka) a členství ve sdružení Šafrán; působení v Bratislavě; viz *Folk na Slovensku* 2006, s. 163-164.

Eduard Kléna “Edo” (1963) – spjat s Prešovem; původně rockový hudebník; po vojně začal hrát folk s kytarou; mezi slovenskými písničkáři vynikal přímočarostí textů; v druhé polovině 80. let koncerty v českých zemích i na Slovensku. Viz *Folk na Slovensku* 2006, s. 188-190.

Peter Janků (1974) – kariéru folkového zpěváka započal na sklonku 80. let – 1987 umístění na druhém místě v pěvecké soutěži Kremnický dukát; viz *Folk na Slovensku* 2006, s. 173-174.

Ladislav Snopko “Agnés” (1949) – archeolog, dramaturg, publicista, politik; 1970 příchod do Bratislavy; organizátor koncertů – Koncert mladosti, Blues na Dunaji, Folkforum, Gitaráda... viz <https://www.upn.gov.sk/sk/ladislav-snopko-1949/>

Pavol Maruščák (1964) – organizátor koncertů a festivalů; po čas studií pořádal koncerty zejména v bratislavském vysokoškolském prostředí (koleje Mladá Garda, festival Folková zima), festival Čertovo kolo... viz <https://kultura.sme.sk/diskusie/16934151/> Vydavateľ-Pavol-Maruscak-Za-dvadsatpat-rokov-tisic-koncertov.html

Ľuba Wágner “Puky” (1958) – organizátor koncertů v žánrech folk, country a tramská hudba; hlavní organizátor festivalu Zaprášenými cestami v Bánské Bystrici; viz *Folk na Slovensku* 2006, s. 54-56.

¹⁵ Žádost o zpřístupnění spisů (které figurují v elektronické databázi) pak může vypadat následovně: Snopko – svazok zničený 12.12.1989, Kléna – svazok zničený 8.12.1989, Hoffman – svazok zničený 4.12.1989, Michalovič – svazok zničený 7.12.1989, Wágner – svazok zničený, Bindzár – svazok zničený 7.12.1989, Tibor Sedlický – svazok zničený; v mém případě jsem se

Kromě procházení svazkové agendy se v archivech bezpečnostních složek nachází i další fondy, které mohou obsahovat cenné informace, vyžadují ovšem vyšší praxi v bádání, dobrou orientaci ve fondech a hodně času.¹⁶ Následuje pochopitelně i soustava státních archivů ať už lokálních či oblastních, které mohou objasnit zejména otázky organizace událostí v lokálních domech kultury, dokumenty vzešlé z činnosti místních organizací SSM, usnesení například Okresních národních výborů a odborů kultury i jiné záležitosti; je třeba ovšem počítat s neuspořádáním značného kvanta materiálů a nejasností výsledku badatelského úsilí.

Ke kořenům

Než se pustíme do dalších částí studie, podíváme se jen ve stručnosti na předcházející vývoj folkové hudby a písničkáření ve světě a na území bývalého Československa. Na základě literatury a rozhovorů s respondenty se zaměříme na to, kudy vedly jejich inspirační zdroje, jak našli cestu k folku a co si pod tímto slovem představují.

Co se týče etablování folkové hudby (v našem pojetí) jako plnohodnotného hudebního žánru, bylo napsáno dosti. O vývoji folku v anglosaském prostředí pojednávají první z knih zmíněných v předchozí kapitole.¹⁷ Ty – stejně jako mnozí z respondentů – vidí jasnou linii Woody Guthrie, Pete Seeger, Bob Dylan, Leonard Cohen, Donovan...¹⁸ další při rozhovoru vzpomínají i na jiné „kmotry“ folkové hudby; v podání vývoje se podle folku Luby Wágnera například na místo písničkářských průkopníků derou Ludovít Štúr a Karel Havlíček Borovský.¹⁹ Kromě oné skupiny písničkářů ze Spojeného králov-

---

tedy dostal ke dvěma svazkům z devíti (Farský – kulturní pracovník v Martine a Valúch – písničkář Bratislava).

¹⁶ Např. Ústředné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov, Teritoriálne útvary bezpečnostných orgánov, Evidenčný materiál – kartotéky, Teritoriálne útvary ZNB - VB a ich predchodcovia nebo fondy archivu druhého ze státu bývalého Československa.

¹⁷ K tématu též publikace: DUNAWAY, David K., BEER, Molly: *Singing Out: An Oral History of America's Folk Music Revivals*. Oxford 2011.

¹⁸ Nutné dodat, že folkoví umělci v USA vzešli z absolutně jiného společenského prostředí a svými tzv. protest songy (nově vzniklý termín) reagovali na jiné potřeby a společenské problémy. Písničkáři typu Pete Seegera a další byli také výrazně levicového smýšlení.

¹⁹ Rozhovor s Lubou Wágnerem v Bánské Bystrici dne 21.4.2018.

ství a USA byli mnozí českoslovenští písničkáři ovlivněni též sovětskými bardy Vladimírem Vysockým či Bulatem Okudžavou, hudebně vycházeli často i z tuzemské lidové hudby či šansonu. Písničkářství jako takové se začalo v Československu objevovat v 60. letech při divadlech malých scén (Kryl, Zuzana Homolová) nebo v hloučících mladých například na Karlově mostě v Praze (Hutka, Merta, Třešňák...); je ovšem nepopíratelné, že velké množství písničkářů vzešlo (nebo bylo ovlivněné), ze specifického tuzemského fenoménu – trampského hnutí, o kterém již minimálně na české straně existuje řada studií a publikací. Tento fakt vedl i k tomu, že – ačkoliv folkoví umělci často protestují – byla scéna folku, trampské písně a country tzv. FTC integrována do jedné kategorie, žánry se hrály na stejných festivalech a někteří posluchači dodnes mezi těmito žánry nereflktují rozdíly.²⁰ (viz kapitola: Identita)

Pravděpodobně se málo písničkářů, fanoušků a teoretiků shodne na jednotné historické linii stejně jako na hodnocení jednotlivých interpretů, a rovněž i definice folku bude podléhat jejich vkusu. O definici folkové hudby v československém prostředí se pokoušelo už několik autorů. Například Přemysl Houda předkládá definici na zhruba pěti stranách; Zdeněk Nešpor dokonce na sedmnácti (následují definice encyklopedické, slovníkové i ze zahraniční literatury). O podobnou věc se v úvodní kapitole pokouší Miloš Janoušek.²¹ Hranice folku hledají na základě autora textu a interpreta v jedné osobě, užití akustické kytary nebo protestního náboje vyvěrajícího z písní; tato hlediska jsou ovšem více či méně napadnutelná. Při pokusech o definici folku hraje zřejmě největší význam sama jedinečná identifikace jednotlivce a jeho osobitý vkus. Vzhledem k rozsahu studie se ovšem nebudu definicí příliš zabírat; místo toho budu citovat samotné aktéry a jejich vyjádření, jak fenomén folkové hudby vnímají sami.²²

---

²⁰ RANDÁK, Jan: Počátky československého trampingu: Fenomén jako vůle a představa? In: *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia. Pocta Vojtovi Čelkovi*, Praha 2016, s. 141–153.

²¹ *Folk na Slovensku* 2006.

²² Jak jsem již avizoval v předchozím textu, publikace *Folk na Slovensku* 2006 fakticky definuje folkové umělce v kapitole Kto je kto v slovenskom folku; z toho také budu v následujícím textu vycházet.

To je problém definovať folk, pretože myslím, že úplne iný folk je u nás a úplne iný význam má v Anglicku, úplne iný má v Amerike. ... V Československu to bol jednoznačne sociologický fenomén, kde sa išlo hlavne po tých textoch. Je vždycky problém povedať čo to je folk, pretože dlho som narážal, keď som ešte robil reláciu a pokúšal sa niečo organizovať, „tak čo je to folk?“ ... pre mnohých ľudí je folk to, čo je gitara – takže spadli do toho Meko Žbirka, Karel Zich... toto boli všetko folkeri lebo hrali s gitarou?... a čo Honza Burian? Ten je klavirista a robí hlavne folk... pesničkár je taký vhodnejší termín. ... Je to taký neohraničený žáner, ale tá výpoveď je primárna.²³

Miloš Janoušek podotýká základní fakt, a to ten, že nemůžeme folk charakterizovat na základě formálních rysů nebo dle nástrojového obsazení. Navrhuje poté jako vhodnější termín písničkář (ang. singer-songwriter) – písničkář může postupovat různými podobami hudby napříč žánry, ale základ je (jak už jasnější anglické označení napovídá), že jde o osobu, která si repertoár, jeho obsah a formu sama vytváří. Co ovšem s našimi písničkáři, kteří si často materiál sami nevytvářejí? Někteří čeští písničkáři kromě jiného reprodukovali písně, na kterých se autorsky podíleli jen částečně nebo vůbec, například Hutka v jisté době interpretoval lidové písně.²⁴ Slovenská písničkářka Zuzana Homolová rovněž oživovala staré slovenské balady nebo přijímala texty vytvořené jinými autory. To nás nutí uvažovat o tom, že autorství nemůže být chápáno jako klíčové. Zde se plně vyjevuje sociální a symbolická rovina folku: to co mohlo být neskutečně přitažlivé na baladách Zuzany Homolové, byla ignorace programového optimismu v hudební kultuře (zejména té folklorní) i jisté antimilitantní postoje, vyvěrající z určitého typu lidových balad, či akt svobody uměleckého projevu. *Ja sama mám taký odstup ku kategorizovania a špecifikovania žánru ako takých. ... Bol to vždycky odraz neoficiálnej hudobnej scény; otvorene vyjadrovala pocity ľudí – samozrejme väčšinou mladých ľudí, ktorý sa s ňou stotožňovali... bolo to vyjadrení slobody... to čo v oficiálnej scéne nebolo skrátka.²⁵*

---

²³ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

²⁴ Nutné zdůraznit, že folk v USA byl hnutím za obrodu lidové písně; takže zařazování (neautorských) lidových písní do repertoáru by nemělo být stěžejní kritérium definující to, co folkem je či nikoliv.

²⁵ Rozhovor se Zuzanou Homolovou v Bratislavě dne 24. 4. 2018.

Folk je spôsob vyrovnávania sa s problémami života formou vlastných spievaných textov, úvah, ktoré častokrát vyslovuje myšlienky za tých, ktorým sú spievané... ktorý sa s nimi stotožňuje; tak sa môžu v rámci spoločenstva zbaviť nejakých problémov. Folk je ten, ktorý má tú odvahu, má ten talent... má tú danosť – v mojom prípade od boha, ktorý tie myšlienky dokáže spracovať do poetického tvaru, dať im melódiu a byť tým bodom, ktorý ide s vlastnou kožou na trh aby častokrát háklivé témy vyslovil i za tých ostatných.²⁶ Peter Jankú ve své definici neopomenul otevřít otázku vztahu mezi zpívajícím a auditoriem, posluchačstvo často až „spiklenecky“²⁷ nalézající ztotožnění s písničkářem a v případě podmínkách reálného socialismu hledající narážky a alternativní výklad reality, jehož se jim v médiích a ve veřejném prostoru nedostává. „Jít s kůží na trh“ – toto připodobnění a jeho slovenská verze se v rozhovorech nezřídka objevovaly; písničkáři – pro mnohé posluchače morální ikony – za své texty museli plně ručit vlastním postojem a nést plně následky tohoto postavení včetně zvýšené pozornosti ze strany úřadů.

Jednodušeji, ovšem neméně autenticky se s odpovědí na otázku – Co je to folk? – vypořádal organizátor koncertů a festivalů 80. let v Bratislavě Paľo Maruščák.

*To je výpoveď o dobe, o pocitoch, hlbšia výpoveď.*²⁸

Folk rozhodne nie je country! Folk je vyjadrenie svetonázoru pesničkou zväčša komorného charakteru. Tradíciu poznáme od Arla Guthrieho a toto je folk... to Ťažisko je muž alebo žena s gitarou, či že rovnako Joni Mitchell ako Dylan ako Cohen ako Donovan... to boli pesničkári, ktorí sa vyjadrovali k tomu, čo sa okolo nich deje, či citovej podobe alebo spoločenskej podobe, ale vždycky mali jasné stanovisko.²⁹ Kromě rozšíření vzorku inspirativních písničkářů ze západních zemí citace zdůrazňuje již nastíněnou problematiku; (v následné podkapitole se ji pokusím dále rozvíjet) – a to pokojně i problémové soužití folku s trampskou písní a československým country.

---

²⁶ Rozhovor s Petrem Jankú v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

²⁷ Slovo vypůjčeno z proslavu Václava Havla na festivalu Folková Lipnice 1988.

²⁸ Rozhovor s Pavlom Maruščákem v Bratislavě dne 25. 4. 2018.

²⁹ Rozhovor s Ladislavem Snopkem v Bratislavě dne 26. 4. 2018.

Identita

Keď som sa vrátil z vojenčiny... to bolo v 84., tak všetci moji kamaráti boli folkáci, to ma šokovalo. Mali zelené bundy, proste všetci boli hipisáci a všetci spievali Nohavicu, č. P. 8, ...³⁰ Samozrejme dlhé vlasy, zelená vetrovka... ale to čo robí rockeri... Vo folku sa bolo v civile... preto nám boli smiešni tí „kovboji“, tie sombrera... (smích – poznámka autora).³¹

Problematika identity folkových umělců, jejich posluchačů a podporovatelů byla už z několika aspektů otevřena. Zda se dá folková komunita vnímat jako subkultura je otázka spíše pro sociology; nicméně posluchači folkové hudby jeví hodně známek subkultury; což neznamená, že by nemohli být integrovaní i v jiných subkulturách nebo společenských proudech. Slovenský sociolog Roman Džambadovič říká: *Pre členov a členky subkultúr v období socializmu bola subkultúrna identita tou hlavnou identitou, ktorú mali, mali vysoký stupeň stotožnenia ... tak sa obliekali, tak sa správali, takým spôsobom trávili svoj voľný čas. Stretávali sa z ľuďmi s tej istej subkultúry, utvárali si tú skupinovú identitu, ktorá bola veľmi dôležitá preto, aby cítili tú spolupatričnosť. Čiže na jednej strane to bola snaha byť iným, odlišným, na druhej patríť do nejakého väčšieho celku.³²*

Jako subkulturou se folkem zabývá i česká publikace *Kmeny 0*,³³ kde je také patrné, že (na rozdíl od folku v anglofonní oblasti, kde má folk blízko k hudbě rockové), v Čechách i na Slovensku je historicky přiřknut k hudbě tramské a country. Jak už bylo několikrát řečeno, žánry spojovala stejná pódia, velká část posluchačů, zjevná hudební podobnost a rovněž interpreti, kteří překračovali hranice svého žánru. Jak bude v následných ukázkách demonstrováno, identita se ponejvíce utváří vymezováním vůči těm druhým (ať jde o kohokoliv či cokoliv). V první ukázce respondent hledá důvod koexistence žánrů ve strategii kulturní politiky režimu:

Country je o niečom inom aj hudobne aj obsahom. ... Porta neje folkový festival ... myslím si že spájať folk a country je hrubá nevedomosť. ... Bolo to i o tom, že ten bolševik potreboval jedným žánrom vytláčať druhý

---

³⁰ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

³¹ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

³² Z televizního pořadu: *Fetiš socializmu – subkultury*, Rozhlas a televízia Slovenska 2014.

³³ Kolektiv autorů: *Kmeny 0. Městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. Praha 2013.

a tým country, ktoré posvätil akousi oficialitou vytláčal folk, ktorý mu robil problémy. ... Dať to pod jednu strechu, aby sa povedalo, to je pesničkárstvo jedno i druhé... Po novembri 89 ten problém odpadol a postmoderna tie žánre mieša, ale obdobie, o ktorom hovoríme, bolo takto definovateľné. ... Myslím, že country ako žáner nemalo problém s folkom, to folkári sa vymedzovali.³⁴

I ďalší narátori potvrdzujú rozdiely, ktoré si uvědomovali. Zároveň ale dokáži pochopiť onu integráciu, ktorá mohla byť konsenzom, jeňž prakticky vyhovoval jednotlivým žánrom a možná i štátnim inštitúciám. Zejména pro tzv. folkaře ovšem bylo (a je) značně důležité se proti zbývajícím žánrům vymezovat.

Vlastne ani neviem, asi tá gitara to spájala. Tá country mala samozrejme v Čechách veľkú históriu... Celé to hnutie víkendové s tými ešusmi... to bolo vždycky spojené s tou gitarou a s tou pesničkou pri ohni. Takže, to úsilie to dať pod jednu strechu... možná na pôde toho vyrastal folk.³⁵ Režim zhlukoval ľudí, o ktorých on síce mal pocit, že sú proti režimu, ale ich zhlukoval do kopy a tým vytvoril silu, ktorá by sa za prirodzených okolností nebola spojila. Tramp, folk, country... to sú samostatné žánre, len okolnosti spôsobili to, že sa spojili. Každý vychádzal z úplne iného sociálneho prostredia. ... Folk vychádzal zo spoločenskej situácie a reflektoval to, čo sa deje... nemal tieto vzory či už tulácke alebo countryové... Áno, jasné, vedeli o Dylanovi, Donovanovi..., ale nikdy netextovali ako v prípade trampu – tulácky sentiment...³⁶

Takže tramská, country a folk... tá Porta to spájala. Nemá to spolu čo robiť, podľa mňa má byť folk s rockom.³⁷ Trampi nechápali, čo my rozprávame o meste a bežných starostiach a oni spievali zas o tom, ako „teskně hučí Niagara“.³⁸

Ve zkoumání identity můžeme jít samozřejmě dále. Zkoumat postoje posluchačů folku ke zcela jiným proudům v populární kultuře, posuzovat ji na základě hodnot deklarovaných v textech nebo se zaměřit na to, z jakého sociálního prostředí se umělci nebo i posluchači rekrutovali. To už ovšem není téma jen pro historiky, ale i antropology či sociology, věnující se například problematice kolektivní identity.

---

³⁴ Rozhovor s Ladislavem Snopkem v Bratislavě dne 26. 4. 2018.

³⁵ Rozhovor se Zuzanou Homolovou v Bratislavě dne 24. 4. 2018.

³⁶ Rozhovor s Lubou Wágnerem v Bánské Bystrici dne 21. 4. 2018.

³⁷ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

³⁸ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

Příchod

Zatímco v 60. letech si folková hudba na západě prožila svůj pomyslný vrchol, v Československu se teprve začala rodit. Hodně tomu napomohly koncerty Peta Seegera v Československu (1964), kde se písničkářovy levicové vize setkaly s realitou socialismu.

První krůčky slovenského folku proběhly už na přelomu 60. a 70. let, ale na svůj vrchol si musely ještě dlouho počkat; tím byl dle mého názoru listopad 89, náměstí SNP a Ivan Hoffman; jeho píseň se na krátkou chvíli stala takřka hymnou. Stejný moment lze chápat i jako začátek stahování folkové hudby z veřejného prostoru. Ale, teď se vraťme do konce 60. let k prvním impulzům. Značná část počátků slovenského folku je úzce spojena s pobytem jeho interpretů v českých zemích, nebo ve vzdálenějším zahraničí. Klíčová místa byla tam, kde se střetávali mladí obou národů. Nermalou zásluhu na zrodu slovenské scény měly i časopisy věnující se populární hudbě a pořady v rádiu (ať už na československých či západních stanicích). Počátkům slovenského folku se podrobně věnuje kapitola Miloše Janouška a Hany Daubnerové v publikaci *Folk na Slovensku*; autoři popisují chronologicky na 23 stranách vývoj do roku 1989 (následně pak pokračují kapitolou o 90. letech). Scénu do „listopadu“ rozdělují na dvě vlny, z nichž první odpovídá zhruba 70. a druhá 80. létům. (Specifickou částí je pak křesťanský folk a gospel,³⁹ kterému se ovšem ve studii věnovat nebudu.)

*Tak v Prahe bol ten Hašler, ale i treba na Slovensku existovali pesničkári. Existoval Jakub Bindzár, ktorý bol Pezinčan, režisér divadelný a filmový... on zložil viacero pesničiek, ktoré sa dneska hrávajú pri táboráku a nikto nevie, že to zložil Jakub Binzdár... robil piesne Boba Dylana a spieval je v Pezinskom dialekte.*⁴⁰

Jedni z prvních průkopníků slovenského folku byli rodáci z Ružomberku Samuel Ivaška a Zuzana Homolová. Samuel Ivaška se pravděpodobně k folku dostal v Čechách, kde navštěvoval rybářskou střední školu a poté vykonával vojenskou službu. Zuzana Homolová se folkové hudbě začala věnovat po pobytu ve Francii, interpretovala staré slovenské lidové balady a navázala kontakt s praž-

³⁹ KAJANOVÁ, Yveta: *Gospel music na Slovensku*. Bratislava: CoolArt 2009.

⁴⁰ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

skými písničkáři (stala se dokonce členkou Šafránu). Samo i Zuzana byli úzce spojeni i s divadlem – stejně jako mnozí jiní písničkáři. Následují samozřejmě další jména a v 76. a 77. roce věhlasné „Koncerty mladosti“ v Pezinoku, které jsou důležitým místem paměti nejen pro příznivce folkové hudby (rock, jazz atd.). Na jednom pódiu se ukázaly největší hvězdy z Čech (Hutka, Třešňák, Merta ...) ale i začínající slovenští písničkáři tvořící tzv. druhou vlnu převážně městského folku (např. Miloš Janoušek, který se s folkem seznámil během studií v Praze). Dalším klíčovým mezníkem je založení písničkářského sdružení Slnovrat v Bratislavě působícího pravidelně v divadélku U Rolanda (Ivan Hoffman, Miloš Janoušek, Julo Kazimír, Olo Lachký, Pavel Malovič, Martin Mašek, Peter Michalovič, Karol Svozil a Dušan Valúch). Bratislava se stala největším centrem folku na Slovensku, ale rozhodně ne jediným. V 80. letech dochází k nárůstu počtu koncertů, festivalů a objevení dalších výrazných osobností folkové scény.⁴¹ Místo další faktografie nyní opět nechejme promluvit vzpomínky narátorů: *...ked' som odišiel do Prahy, tak sem bol na koncerte Jardy Hutku a to bolo pre mňa také osvietenie, že som si uvedomil... toto je hudba ktorá mi je strašne blízka napriek tomu, že ja už som pred tým poznal Peta Seegera, Boba Dylana a tak ďalej. Nikdy som si neuvedomil, že toto by sa dalo nejakým spôsobom hrať s českými... slovenskými texty. A tam ma zaujala u Jaroslava, ale i Petra Lutky... Merty... ta komunikácia s divákmi, to bolo magické.*⁴²

V následující citaci Edo Klena vysvětluje příklon k folku svých přešovských přátel, který zaznamenal po příjezdu z vojny: *Tí chlapi, tí ľudia chodili všetci na Porty, to boli vandráci, čundráci. Oni chodili normálne do lesa a cez túto komunitu tramskú vlastne a cez tu Portu tak vlastne takto hupli na tu folkovú scénu.*⁴³ Už zde je patrný vliv fenoménu trampingu a amatérského hraní s kytarou u ohně. V podobném duchu se nesou i další citace trampa a organizátora festivalu *Zaprášenými cestami* Luby Wágnera a organizátora bratislavských koncertů a festivalů Paľa Maruščáka: *Na potlachov* (potlach – tramský sraz –

⁴¹ *Folk na Slovensku 2006*, KAJANOVÁ, Yvetta: Subkultúry II. Tramp, jazz, šansón, gospel, rock, folk, hip-hop. In: BĀRTOVÁ, Jana a kolektiv: *Hudobná história Bratislavy*. Bratislava 2019.

⁴² Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

⁴³ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

poznámka autora) ... *vtedy sa súťažilo v sólo speve, duo speve, veselom správanie... spievali sa veci, autorské. V 79. som bol po prvý na Portě v Olomouci a keď som videl, čo to je, zožral som to i s navijakom. Na Slovensku v tých časoch nebolo nič.⁴⁴ ...Tak k tomu folku som sa dostal už na strednej škole... Kryl sa k nám dostal... to sa nám páčilo, chodili sme do prírody... tak sa veľa hralo na gitare takže trampská / folková pesnička majú veľmi blízko k sebe a hlavne ten Kryl bol taký veľmi zaujímavý, príchut' toho zakázaného.⁴⁵*

Ja som vyrastal skôr v takom tom bigbítovom prostredí, ale s folkovou muzikou sme sa na internáte zoznámili; ja som robil umeleckú priemyslovku (v Kremnici – poznámka autora) a tam sa mi do ruky dostali kazety Karla Kryla, Nohavicu, Nerez... , ale hlavne Karel Kryl, ktorého som si zobral ako svojho autora.⁴⁶ U počátku obliby folkové hudby (stejně jako u Paľa Maruščáka) stál Karel Kryl, respektive jeho nahrávky, které našly cestu i do všech koutů Slovenska, ostatně jak si ještě v následujících kapitolách ukážeme. (Popis setkání s folkem dalších narátorů naleznete v příloze.)

Kanály a inspirace

Tohoto tématu jsme se v předcházejícím textu již párkrát dotkli. Kromě kontaktů osobních to byla média, která přinášela výtobytky (zejména) západní nebo české popkultury na Slovensko. Tato média pochopitelně byla značně nepodobná těm dnešním a informace či nahrávky byly navíc v této době z velké části odkázány na oficiální tisk, rádio a televizi.

V takových situaci museli posluchači brát situaci do vlastních rukou; to spočívalo v kopírování magnetonových pásek, nakupování nosičů v zahraničí, v organizaci poslechových diskoték atd. Mimo to na Slovensko kromě českých písničkářů zavítaly i folkové hvězdy světového významu jako Donovan (1983) nebo Joan Baez (1989). Opět cituji pamětníky, jejich nalézání hudebních vzorů a obstarávání si hudby, která se běžně v médiích a obchodech nevyskytovala:

---

⁴⁴ Rozhovor s Lubou Wágnerem v Bánské Bystrici dne 21. 4. 2018.

⁴⁵ Rozhovor s Pavlom Maruščákem v Bratislavě dne 25. 4. 2018.

⁴⁶ Rozhovor s Petrem Jankú v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

Pre nás Bratislavčanov bolo to Österreich Drei ... tam boli folkové kluby. ... Čierne burzy... to bolo Korzo, tu sa chodilo v 60., 70. rokoch a tu bola vždy celá Bratislava – tato naše generácia. Tam sa jednak hrávalo... Ursíni, Žbirka – sedeli pri fontáne a hrávali to čo bolo v Čechách. Keď sa zistilo, že toto nie je ojedinelý jav, tak potom policajti vyšli. ... V Juhoslávii vychádzali kvanta, tam som si kúpil päť albumu a bol som v Bratislave za hviezdu. Pretože o Janice Joplin nikto u nás nevedel. ... Potom rádio Luxembourgh, ale to bolo skôr na rockovú hudbu. ... Dôležité boli aj posluchové diskotéky.⁴⁷

V Prešove ti moji kamaráti, tam bol treba Martin Sejk a ešte jeden chlapec – Doležal sa volal myslím. A oni dvaja robili „Stopy folku“ program, kde normálne púšťali tuto českú scénu pokiaľ to jen šlo. Normálne v Dome kultúry – natvrdo už za socíku a tam presne sa púšťali ty veci. Aj zašumené nahrávky... to bol program so vstupným a volalo sa to „Stopy folku“ – bolo to od americkej scény až po československú.⁴⁸

Jak je patrné, mnohdy šlo o oficiálne poslechové diskotéky (nepodobné tým dnešným), ktoré požíadal napríklad hudobní publicista Jiří Černý, ale i ďalší nadšenci na púť oficiálnych kultúrnych zariadení.

Ja som sa v podstate o Seegerovi dozvedel na hodine angličtiny, ktorú som navštevoval a tam nám pustili práve jeho slávnou plátnu čo vyšla v Supraphoně... to bol prvý kontakt s tou folkovou muzikou ako taký...⁴⁹ V podstate také kontakty s folkom boli samozrejme aj tu, predtým (pred pobytom vo Francii – poznámka autora) vlastne v mediách sa propagoval Bob Dylan, Joan Beazová... ale ako taký antimilitaristický a taký angažovaný... to bol taký jediný možný kontakt... no a v NDR sa vydávali platne; ja som dostala z NDR platňu Joan Beazovej napríklad už dávno pred tým a tak ďalej.⁵⁰

Následne si každý z písničkářů nalezl vlastnú formu hudby i špecifický štýl - ať už na základe vzorů ze zahraničí, Československa, z ľudovej hudby alebo jiných zdrojů. *Zo sveta ma Springsteen strašne fascinoval – energia a spájane s rockom... to ma strašne lákalo ale nevedel som ešte ako to urobiť tu energiu. ... Z našej scény, ja mam rád Plíhala, páči*

---

⁴⁷ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislave dne 23. 4. 2018.

⁴⁸ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

⁴⁹ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislave dne 23. 4. 2018.

⁵⁰ Rozhovor se Zuzanou Homolovou v Bratislave dne 24. 4. 2018.

*sa mi lyrika Nohavicova a všetky ty veci, ale vedel som, že všetko to nebudem takto hrať.*⁵¹

Téma transferu kulturních proudů a vzorců skýtá obrovské množství zkoumání, které pochopitelně překračuje hranice jednoho oboru. Zajímavá je i dokumentace vynalézavosti v obstarávání si běžně nedostupných věcí (v tomto případě nahrávek) či fenoménu, jakým byly černé burzy.

Folk a „socialistická vlast“

Teď patrně čtenář očekává, jak proti sobě postavím odvážné písničkáře a mašinerii uniformovaných i neuniformovaných bezpečnostních složek, ideologů, nomenklaturních kádrů, spolupracovníků a agentů. Ale realita tak jednoduchá nebyla; poněkud příznačnější je představa jakési houpačky nebo spojených nádob – vlastně ani toto není ideální představa, protože evokuje dvě strany. Reálně-socialistická společnost byla výrazně komplikovanější a provázaná nejruznějšími imperativy, vazbami a motivy. Ta představa oné houpačky by vlastně měla pouze evokovat, že folk (a vše co se k němu váže) by se jen těžko mohl zhoupnout bez společenského systému na druhém konci houpačky; ano, společenské reality, bez které by pouze dřepěl v písku.

Byl to právě citelný tlak ve všech segmentech veřejného života (po tzv. „krizovém vývoji“), který části společnosti naháněl do jakýchsi alternativních struktur a vně standartního všedního dne. Ať už jde vyloženě o underground, nejruznější subkultury, náboženská společenství a sekty nebo zkrátka jen pobyty na chalupách nebo vysedávání u táborového ohně. Místo, kde folkoví umělci hráli nebo jen mezi písňemi auditorium bavili či glosovali aktuální dění postupovalo několika takovými tendencemi. Zprvce posluchači toužili po jakémsi (jak už jsem psal) alternativním (autentičtějším) výkladu reality, která je obklopovala; někteří během produkcí (vytržení ze všedního dne) prožívali pocity sounáležitosti a pochopení, že někam patří, pocíťovat mohli i potěšení z jisté formy protestu. V textech, i na místech, kde to ani autor nezamýšlel, hledali narážky (podobně jako tajní zástupci bezpečnostních složek, cítící v zájmu zúčastněných

---

⁵¹ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

něco nekalého). Také jde o ryze praktické záležitosti, jako (hlavně v menších městech) nedostatek kvalitní zábavy a kulturního vyžití mladých lidí nebo jednoduchost technického zařízení produkce - na rozdíl například od rockových uskupení. Náplň obsahu jednotlivých interpretů se výrazně lišila. Mohlo jít o tvorbu přinášející zkrátka jen upřímné či sofistikované pobavení, sarkasmus a ironii, až po práci s jinotaji, metaforami, zesměšňováním socialistických ikon a slovníku nebo přímo pobuřování proti socialistickému zřízení.⁵²

Ted' k tomu problému s dichotomií (již nastíněnou houpačkou, chceme-li). Existovalo vícero zájmových skupin i motivů. Zaprvé tady máme písničkáře a folkové soubory, kteří chtějí hrát, popřípadě se takto i uživit; dále několik typů organizátorů a pořadatelů. To mohou být nadšenci ať už z řad studentstva, reprezentantů z jiných vrstev společnosti, kteří se snaží sehnat prostor, vybavení a potřebné krytí některou z institucí (především SSM nebo jinou složkou Národní fronty), nebo přímí zaměstnanci kulturních zařízení. V zájmu těchto organizací je získávat popularitu a vykazovat návštěvnost; zároveň minimalizovat možné problémy (což se ovšem nedalo čekat od některých písničkářů nebo anonymních posluchačů). Třetí skupinou jsou poté orgány, které mají dohlížet na formu i obsah akcí, zda nějakým způsobem nevybočují z praxe normalizované kultury. Tato skupina zahrnuje schopné i méně připravené tajné příslušníky bezpečnosti účastníci se produkcí často (podobně jako běžní fanoušci) s nahrávacím zařízením; popřípadě i přímo zasahující příslušníky Veřejné bezpečnosti, ale i politické kádry a další státní instituce, kterým byli příslušníci SNB odpovědni.

Pak existuje i pomyslná čtvrtá kategorie, ve které mohou být jak folkoví umělci, tak posluchači, organizátoři a kulturní pracovníci. Zkrátka jednotlivci, kteří se zjiště, neziště nebo zejména pod nějakou formou nátlaku dostali do zpravodajské sítě Státní bezpečnosti. Někteří se zavázali k nějaké formě spolupráce, jiní byli jen zběžně předvoláni nebo prověřováni. K těmto případům je nutno se věnovat velmi obezřetně, citlivě a individuálně. Všechny tyto a možná i další zájmové podskupiny vytvářely kolem folku velmi nepřehlednou a nejasnou mozaiku osobních vztahů, důvěry i nedůvěry.

---

⁵² Jak příslušné policejní orgány píší v interních materiálech.

Téma poměru folkové hudby a státní moci samozřejmě nemůžeme determinovat pouze na základě problematiky spojené s hudební produkcí. Abychom mohli problematiku uchopit uceleněji, museli bychom zabrousit i do dalších oblastí kultury, do generační výměny a kolektivních identit nastupujících generací, do školství atd. Nyní však přistupme opět k našim respondentům. Takto popsali výslech a snahu ŠtB získat aktéry do agenturní sítě: *Ja som to absolvoval trikrát. ... V prvé polovičke 80. rokov. ... Malo to taký stabilný priebeh, že najprvo začali oľukávať, potom zistili, kde má človek slabinu, a potom dávali buďto ponuky alebo hrozba. Ja keď som dostal prvé predvolanie, tak ja som šiel za Janom Langošom. On bol už vtedy zbehlý v týchto podzemných štruktúrach a vydal taký samizdat... knižku o tom ako sa správať na výsluchu.*⁵³

Jak je patrné z následující citace, písničkářská činnost často nepatřila k hlavním příčinám kontaktování a snahy o navázání spolupráce. *Vedeli, že ja som v Slnovrate, ja som na tom výskumnom ústavu (který se podílel na publikaci Bratislava/nahlas⁵⁴ – poznámka autora), v Jazzové sekcii a ešte som chodieval na americký konzulát do knižnice, tak pro nich to bolo ako... mali pocit, že keby mňa dostali na spoluprácu, že by to pro nich bolo úžasné terno.*⁵⁵

*...Ma nepovolali, ale môjho muža si povolali na kávičku asi dvakrát a chceli ho ako novinára zaangažovať do špicľovania... jeho sa pýtali na také veci.*⁵⁶ Takto skrz rodinné příslušníky, přátele nebo pracovní kolegy se také státní bezpečnost mohla dostat k informacím, které považovala za důležité. Následuje citace z rozhovoru s Eduardem Klenou – popisuje své potýkání se s policejními složkami a následně se zamýšlí nad pozicí organizátorů v monitorování folkové scény:

*Ale nebolo to nič strašné, raz ma pozvali v Prešove na políciu a to byli nejaký dvaja taký vyobliekaní . ... Raz som bol na polícii, kde mi dohovorili - vše to bolo 87 - 89, malo to rýchly spád - ja som si vyšiel so svojim, nebál som sa... Potom som mal rovnou súd, to ale nebolo za piesne, ale za Niekolko viet... všetko sa to riešilo v Prešove.*⁵⁷

---

⁵³ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

⁵⁴ Nezávislá iniciativa, která vyvrcholila publikací dokumentu, jež poukazuje nejen na ekologické problémy regionu.

⁵⁵ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

⁵⁶ Rozhovor se Zuzanou Homolovou v Bratislavě dne 24. 4. 2018.

⁵⁷ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

Ja som z týchto kultúrnych pracovníkov mal vždy veľké rozpaky lebo oni pracovali na kultúre, na oddelení kultúry a ma ľudia vraveli z boku, že vlastne k tebe sa tvará ako kamaráti a zároveň o tebe podávajú hlásenia. V Prešove bol Peter Rázus a tiež neviem keď je pozitívne lustrovaný. Vlastne som sa díval. Ale keď s nim žiješ v jednom meste... tak si oravíš... možná mi ani neublížil jen to hlásil... čo ja viem ak to bolo. Aj ten Farský... to mi ten Pepo Zrník (prověřovaná osoba - poznámka autora) hovoril, že ten Farský, že je ŠtBák (rovněž prověřovaná osoba - poznámka autora)⁵⁸

Na konec kapitoly ještě ukázka přítomností ŠtB na událostech z pohledu organizátorů. (další přepisy v příloze): *„Eštbáci“ tam určite boli v publiku, ale nás nikto nekontroloval. ... Medzi vysokoškólákmi boli asi donášači...⁵⁹ ... Oni sa prezradili sami. Oni chceli placky – na tom festivalu bežalo to označenie pro vystupujúci, organizátori... Takže oni prišli a chceli ty placky. ... „Keby ste prišli skôr, tak sme mohli pripraviť nejakou farbu i pre vás.“ Tak sme to nakoniec uhrali s tím, že dostali voľné vstupenky. ... Oni sú tak arogantní, že oni si ani ten ústrižok nedali. ... Nechceli sa zvädnúť zo stoličky, keď sa odnášali. „My sme ŠtB a my nič nemusíme!“⁶⁰*

Na postavení folkové hudby v pozdním socialismu není jistě jednoduchá odpověď. Zajímavě se tématu dotýká dokumentární série české televize Šedá zóna.⁶¹ Kontroverze bude jistě ještě po mnoho let vzbuzovat angažmá jednotlivců v seznamech tzv. agentů (ať se tam dostali jakkoliv). Rozhodně by se tyto osoby neměly demonizovat, spíše by se měly s pochopením (pokud to bude možné) zjistit jejich motivy, situace, ve kterých se nacházeli atd.⁶²

---

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Rozhovor s Pavlom Maruščákem v Bratislavě dne 25. 4. 2018.

⁶⁰ Rozhovor s Lubou Wágnerem v Banské Bystrici dne 21. 4. 2018.

⁶¹ Šedá zóna, režie: Vladimír Merta, Česká televize 2013.

⁶² V průběhu výzkumu databáze identifikovaly několik jmen figurujících s popisem agent. Kromě Petra Rázuse (k.j. Turista, Abel), organizátora z východního Slovenska, se v seznamech objevují též jména Juraj Bindzár (k.j. Jakub, Fero – již zesnulý písničkář, režisér), Tibor Sedlický (k.j. Slák, Umelec – organizátor, z oddělení ZUČ DK ROH Banská Bystrica) nebo Peter Michalovič (k.j. Slovák - písničkář ze sdružení Slnovrat). Tyto nálezy z databází nelze brát jako absolutně závazné. V některých případech chybí např. datum narození a může tudíž jít i o jmenovce, přesto by bylo vhodné zjistit, jak se jmenovaní do registru dostali. Patrně se mezi spolupracovníky bude nacházet více jmen spojených s folkovou scénou na Slovensku.

Nyní už tuto kapitolu opustíme a podíváme se na dvě konkrétní situace, dva body, ve kterých folková hudba narazila na hranice normalizačního zřízení.

Případ „Edo“

Lokace: Martin (Středoslovenský kraj)

čas: 13. březen 1987 – 28. červenec 1988

Hlavní role:

Ján Farský – “EDO” prověřovaná osoba, zaměstnanec Domu kultury ROH ZŤS Martin, bytem Martin, vedoucí klubu mladých a kandidát KSČ

Eduard „Edo“ Klena – “KLEMO” prověřovaná osoba, folkový zpěvák, dělnická profese, bytem Prešov, již před události opustil KSČ (KSS)

Ján Šesták – “HALIER” kandidát tajné spolupráce, k zjištění povahových vlastností a styků Jána Farského, zodpovědný operativní pracovník

Chren Stanislav – “STANISLAV” důvěrník, zaúkolován kontrolou Jána Farského na pracovišti DK ROH, dle spisu zodpovědný operativní pracovník

nadporučík Peter Paulovič – operativní pracovník O-ŠtB Martin a další.

Nyní máme místo, čas i role. Na názorném příkladu si ukážeme, jakou formou bezpečnostní složky (popřípadě spoluobčané) socialistického Československa střežily “kulturní frontu” a jakým způsobem dění usměřovaly. Podobných případů se muselo na Slovensku stát desítky (možná i zajímavějších), ale pro názornou ilustraci nám bude tento několikaměsíční příběh dění stačit. Průběh je zachycen ve spise prověřované osoby Jána Farského – příznačně s krycím jménem “Edo” (spis samotného Eduarda Kleny byl v prosinci roku 1989 zničen).

Začínající písničkář má možnost vystupovat v domě kultury, kde místní organizátoři už po léta pořádají (kromě „věhlasného“ festivalu politické písně) také koncerty a festivaly s českými a slovenskými písničkáři pod hlavičkou místní organizace SZM.⁶³ Šlo například o festival Folkfórum.

---

⁶³ SZM – Socialistický zväz mládeže (podléhal ÚV SSM podobně jako SSM v české části státu)

*Toto bola akcia, ktorá sa robila de facto na kolenne, bolo to pod nejakým SZM ale to bola jen skoro oficiálna taká strieška... robilo to v podstate na-koľko ľudí.*⁶⁴ Při jiné části rozhovoru (týkající se přístupu písničkářů k tvorbě a koncertům) Miloš Janoušek dodal: ... *na Slovensku bol zase takou výnimkou Edo Klenu, ktorý dokázal byť niekedy dosť jednoznačný.*⁶⁵

Nyní však už ke vzpomínkám samotného písničkáře Eduarda Kleny: ... *To málo fakt veľký úspech, to ja som hral prvýkrát asi na nejakej scéne... strašný rachot tam bol... potom som bol už ostrieľanejší. ...*⁶⁶ Není úplně jasné, zda jde o onen „březnový“ koncert rozbíhající spis Jána Farského, ale je to více než pravděpodobné. Eduard pokračuje: *Prvý taký kontakt* (myšleno – kontakt s hraním na větších akcích – poznámka autora) *to bol ten Folkforum ale to vlastne už vtedy. ... Tam sa bolo možno prihlásiť, človek musel poslať pásku, oni mi potom hovorili, že ma vybrali preto aby som videl ak sa to robí – dopadlo to opačne; ľudia ma zožrali úplne a bol to strašný krik, ale už vtedy mi hovorili (tam bol Vondrák z Brna a popíjali sme a oni hovorili) že to bude problém, že narazím.*⁶⁷

Dle dokumentu ze 17. března 1987 událost vypadala následovně:⁶⁸ V klubu bylo přítomných asi 120 (možná 180 – málo čitelný strojepis). Klenu dojel vystupovat na základě pozvání vedoucího klubu Jána Farského. Klenu patří mezi folkové zpěváky, kteří zpívají politicky “závadové” písně. ...⁶⁹

„Klenu v tvorbě, ktorú predviedol v Martine sa vyjadruje priamo k odstráneniu zbraní a robí slovné útoky na vojsko z pozícií buržoázneho pacifizmu. Seba vyzdvihuje ako bojovníka proti socializmu. Socialistickému zriadeniu vytýka neobjektívnosť informačného procesu, spiatočnicke postupy, potlačenie slobody osobnosti. Ďalej vo

---

⁶⁴ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018., kromě zmíněných jmen v textu studie se na organizaci folkových festivalů podíleli ještě Milan Lesák, Rasťo Piško, Marián Bumbala, Boba Brezinová, Sylvie Hamzová a další (Folk na Slovensku 2006).

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Archiv ústavu pamäti národa v Bratislavě, zväzková agenda, Ján Farský “EDO” registrační číslo: 18322, archivní číslo: 029259 (dále jen spis Farský), s. 7.

⁶⁹ Tato část textu zprávy není uvedena doslovně a v kompletní podobě vzhledem k jeho rozsahu a horší kvalitě; parafrázuji v českém jazyce.

svojom prejave napadá internacionálnu pomoc ZSSR v r. 1968. Publikum na jeho vystúpení reagovalo veľmi živo a svojim správaním dávalo najavo súhlas s jeho piesňami. Najväčší úspech mal KLENA pri piesňach v ktorých vystupoval ako pacifista pri napadaní socialistického spoločenského zriadenia. Za vedenie klubu bola prítomna odborná referentka LÁMIOVÁ Alena, členka KSČ, ktorá prejavu Klenu nechala voľný priebeh. Vedení DK ROH ZŤS Martin o obsahu prejavu Klenu neinformovalo.“⁷⁰

Následujú informácie o dokumentaci, ktorá bola provedená formou záznamu na magnetofonovú kazetu, autor spisu klade dôležitý apel na prověření styků prověřovaných osob na Chartu 77 a rovněž nutnost zjistit, možnosti jejich působení na mládež (s informací, že ve městě je vysoká koncentrace učňovské, středoškolské i vysokoškolské mládeže) atd.

Náhle se v řešení případu objevuje několikaměsíční odmlka (nebo se zkrátka jen některé dokumenty nezařadily do spisu). Případ „Edo“ už má ovšem jasný cíl. Zaprvé je nutné prověřit, do jaké míry je Ján Farský zodpovědný za březnový koncert Eduarda Klenu, jaké jsou jeho úmysly, kontakty a politické názory (rovněž s ohledem na slibný vývoj pozice Jána Farského v lokální politice a kariéře). Nyní stručně uvedu sérii vyšetřování, sestávající zejména ze záznamů, které vyšetřující sepisoval po jednotlivých schůzkách s informátory. Případ podrobně ukazuje práci tajných bezpečnostních složek i přístup jednotlivých informátorů, z nichž téměř každý zná svoji roli. Nutné je se na obsah dívat značně kriticky.

Záznam ze schůzky uskutečněné **6. 11. 1987** s osobou ve spise označovanou jako: **“VSTUP”**⁷¹ (záznam o jednání ze dne **16. 11.**)⁷² „Pramen“ hodnotí Jána Farského výrazně kladně, nikdy nezaznamenal jakékoliv negativní vyjadřování vůči socialistickému zřízení; Jána Farského zná jako zaníceného a obětavého pracovníka.

---

⁷⁰ Tamtéž, s. 8. (Alena LÁMIOVÁ byla také zaměstnancem domu kultury, odborná referentka).

⁷¹ KTS pravděpodobně: Jan Halierna (1968).

⁷² Záznamy z komunikace s prameny (jak své informátory ŠtB označuje) byly vypisovány zpravidla s odstupem až několik dní. Z dokumentu není patrné, zda si vyšetřovatel jednání s “prameny” zapisoval či nahrával.

Záznam ze schůzky s **důvěryhodnou osobou A.S.**, uskutečněné **6. 11. 1987** (záznam ze dne **16. 11.**)⁷³ „Pramen“ vyšetřovateli uvedl fakt, že by měl být Ján Farský v srpnu 1988 přijat do KSS – nomenklatury OV KSS Martin. Také, že se uvažuje, že by se mohl stát pracovníkem odboru kultury ONV Martin – úsek mládeže. Poté zdroj vytahuje dílčí problém, který nastal během události SCÉNICKÁ ŽATVA 87: „menovaný si neplnil zverené mu organizačné povinnosti ... privodil si stav opilosti pričom obťažoval účastníkov tohoto podujatia...“⁷⁴ Načež od vedení obdržel pokárání. Dále zdroj upozorňuje na jeho sebevědomé chování zřejmě vyplývající ze skutečnosti, že Klub mladých (KM) při ROH patří mezi tři nejlepší kluby v rámci Slovenska.

Záznam ze schůzky s **důvěryhodnou osobou Ing. M.H.** uskutečněné **1. 12. 1987** (záznam ze dne **3. 12.**)⁷⁵ Pravděpodobně soused Jána Farského vyšetřovateli vyprávěl o jeho rodinných záležitostech (část textu smazána). Také uvedl, že je navštěvován pouze rodinou a často nahlas poslouchá moderní hudbu.

„**STANISLAV**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **10. 12. 1987** (záznam z téhož dne) Uvedený hovoří o pracovních záležitostech – systému ideové kontroly textů (který byl po koncertě Kleny upraven) a nechává se slyšet, že od té doby nedošlo k žádnému problému.

(Následuje několik žádostí o lustraci zaměstnanců Klubu mladých.)

„**STANISLAV**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **20. 1. 1988** (záznam 21. 1.) Vyšetřovateli je sdělen názor Jána Farského na aktuální politickou situaci (zvolení M. Jakeše za generálního tajemníka). Farský dle zdroje hodnotí pozitivně „konečně už něco takého udialo, nakoľko si to už vyžadovala doba. Predchádzajúci gener. taj. s. Husák, vraj už mal podľa neho dávno odstúpiť z tejto funkcie.“⁷⁶ Dále zdroj vyšetřovateli sdělil, že Farský v souvislosti s přestavbou očekává konkrétní výsledky, které by měly směřovat k lepšímu.

(Následuje záznam z vykonané prověrky zahrnující informace o jeho rodině: rodiče, sourozenci, manželka a rodiče manželky – 16. 2. 1988.)

---

⁷³ Osoba neidentifikovaná.

⁷⁴ Spis Farský, s. 13.

⁷⁵ Osoba ze sousedství neidentifikovaná.

⁷⁶ Spis Farský, s. 21. – nutno brát na vědomí, že Farského patrně volně interpretoval „STANISLAV“ a stejně tak „STANISLAVA“ nadporučík Paulovič.

„**HALIER**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **24. 2. 1988** (záznam z téhož dne) „Pramen“ hodnotí Farského výrazně kladně a vyzdvihuje jeho pracovní nasazení a nápaditost; také na jeho obhajobu uvádí, že zpěvák z Prešova (jak ho nyní nadále budou označovat) nezpíval písně se schválenými texty.

Záznam ze schůzky s **důvěryhodnou osobou A.S.**, uskutečněné **15. 3. 1988** (záznam ze dne **16. 3.**) Zdroj se zmiňuje, že v současné době se Farský chová normálně; žádné „výstřelky“ v chování a oblékání (v tomto bodě připomíná Scénické dožínky 87). Kromě jiného A. S. Farského hodnotí velmi pozitivně a podotýká, že od vystoupení zpěváka z Prešova nedošlo k žádným problémům.

„**STANISLAV**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **24. 3. 1988** (záznam 25. 3.) Informátor vypověděl, že Farský nevidí jako dobrý ideologický tah vydání části vzpomínek s. Biľaka v týdeníku Nedělní Pravda v době přestavby. Také sdělil, že nejsou žádné překážky, které by mohly ohrozit přijetí Farského za člena KSČ.

„**HALIER**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **15. 4. 1988** (záznam 3. 5.) Farský údajně „Halierovi“ uvedl, že už nechce mít podobný problém jako se zpěvákem z Prešova, který bez jeho vědomí vystoupil se závadovými písněmi.

„**STANISLAV**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **10. 5. 1988** (záznam 11. 5.) „Pramen“ opět zjistil Farského politické názory. Údajně plně souhlasí s kádrovými změnami, které proběhly na 9. zasedání ÚV KSČ.

Záznam ze schůzky s **důvěryhodnou osobou H. S.** uskutečněné **16. 5. 1988** (záznam z téhož dne)⁷⁷ Zdroj (patrně ze sousedství) hodnotí Farského kladně a zdůrazňuje, že se zúčastnil brigád, pořádaných občanským výborem. (část textu opět vymazána)

„**STANISLAV**“ Záznam ze schůzky uskutečněné **16. 5. 1988** (záznam 18.5.) Zdroj potvrzuje, že od března 1987 nedošlo k žádným problémům, jejichž důsledkem by mohlo být „negativní“ ovlivnění mládeže.

Dne **28. června 1988** vyšlo **vyhodnocení a závěrečná zpráva**: Farský se ve své činnosti nedopouští trestné činnosti vůči zřízení ČSSR; styky s antisocialistickými a pravicovými osobami neudržuje. Ná-

---

⁷⁷ Osoba neidentifikována.

sledně byl spis poslán na zařazení do archivu VŠEO ŠtB Bánská Bystrica na dobu 5 let a Ján Farský pravděpodobně bez problému vstoupil do KSČ (což bylo pro určité pozice ve veřejném životě nezbytné).

... Za rok za dva som prišiel tam na Folkfórum, a keď sem tak prišiel tak príbehol za mnou Pepa Zrník, kamarát z Hraníc na Morave a hovoril: „Teraz bol za mnou Farský, že nemôžeš hrať.“ Takže ja mal som byť ale ma zrušili tam priamo v Martine tak nakoniec Ivan Hoffman zaspieval nejakou moju pieseň.⁷⁸

Takto tedy skončil případ “Edo”, málokdo ze zúčastněných osob tenkrát předpokládal, že systém, ve kterém prožívaly svůj život, se nedočká konce dalšího roku. Nyní vyvstává otázka, kde bylo ono rozhraní tolerovaného a nepřípustného v socialistické kultuře. Zde pochopitelně to byl písničkář Edo, který vykročil na oficiální scénu bez detailní znalosti křehkého konsenzu, který na rozhraní oficiality a alternativní kultury panoval, zato vybaven velkou dávkou kuráže, což spustilo tento kolotoč událostí, kde se každý zhostil své role ať už pod maskou krycího jména, iniciál nebo služební legitimace (myšleno obrazně). Do cíle této „hry“ se dospělo bez ohledu na to, jak to v realitě nejspíše bylo. ŠtB případ vyřešila, Ján Farský uhájil místo, ve kterém jistě pro slovenskou kulturu vykonal mnoho a patrně v hierarchii kulturních pracovníků postoupil o stupeň výše; informátoři prokázali pravděpodobně přátelství a solidaritu, když vedoucímu KM Farskému kryli záda. V případech jsou ale ovšem i body, kdy jedinci ať už z poctivosti nebo jiných pohnutek okolnosti rozdmýchávali (například ten, kdo ŠtB upozornil na závadový obsah (pokud to nebyl přímo její zaměstnanec) nebo soused/ka upozorňující na jisté rodinné problémy, které si mohl/a klidně nechat pro sebe.

O úroveň nebo několik úrovní výše by tuto studii posunul narativ dalšího ze zúčastněných. Takto ucelený pohled z několika zájmových stran by o závěrečné části socialismu i době dnešní vypověděl mnoho.⁷⁹ Důležité je nebrat obsažené informace jako fakt, jak už jsem avizoval, text ve spisech je interpretací informátorů, které znova i s odstupem dní interpretuje vyšetřující a jak už mnohá bádání ukázala – i to co je psáno, nemusí být vždy podobnější pravdě.

⁷⁸ Rozhovor s Eduardem Klenou v Popradě dne 13. 6. 2019.

⁷⁹ Jána Farského jsem se pokusil dvěma způsoby kontaktovat, zatím ovšem bezúspěšně.

Zajímavé by jistě bylo text spisu analyzovat jazykově (z hlediska slovníku pozdního státního socialismu) a více se zaměřit na klíčové slovo doby „Přestavba“ – všemocný argument. Také by jistě bylo zajímavé se více zaměřit na politické názory Jána Farského, které se skrze informátory a vyšetřovatele do spisu dostali. Jakýkoliv progresivní politický vývoj Farský hodnotí velmi pozitivně – dovolím se domnívat, že transformace v listopadu 89 je jasným vyústěním tohoto názorového proudu „obrat k lepšímu v životě naší společnosti“⁸⁰ nebo „...s Přestavbou společnosti v naší republice sa teraz budú diať konkrétne výsledky, ktoré by mali smerovať k lepšímu“.⁸¹

Na konec kapitoly si dovoluji ocitovat část textu písně, která dle Edy Kleny byla nejspíše vnímaná jako výzva k obstarávání si zbraní zmíněná ve zprávě ŠtB:

Predajte to železo
Natreté na zeleno
Veď aj tak je zbytočné
Ukryté tam za plotom⁸²

Případ magnetonové pásky

„Podotkol, že ak by mu bol niekto tieto veci vysvetlil už predtým, určite by si ich nebol nahral. Záujem o tieto nahrávky pramenil u neho hlavne z toho, že sa mu páčila ich melodická stránka“⁸³ (poručík Sivák 6. 12. 1979 Žilina).

Jednadvacetiletý student Vysoké školy dopravní Igor Piatrov se po písemném předvolání dostavil na O-ŠtB Žilina, kde ho už čekal poručík Sivák a nadporučík Švirec. Student, o kterém bylo agenturní cestou zjištěno držení magnetonového kotouče se závadným obsahem, se nyní stal předmětem neboli preventivního výchovného opatření (PVO), které by mělo studenta odradit od další „protispolečenské“ činnosti.

---

⁸⁰ Spis Farský, s. 33.

⁸¹ Spis Farský, s. 21.

⁸² Soukromý archiv Eduarda Kleny, text je zřejmě mířený nespécifikovaným autoritám a tato část pojednává o zbraních a zpochybňuje jejich existenci.

⁸³ Archiv ústavu paměti národa v Bratislavě, OS ZNB Žilina B 9, 13/III inv. č. 8., PIATROV Igor, študent VŠD v Žiline, držiteľ a rozširovateľ magnetofónovej pásky so závodovými pesničkami z obdobia rokov 1968/9 (1979), s. 6.

Jak už stálo v předchozích kapitolách, prvotní centra, kde se na Slovensku prosazovala folková hudba (ať už formou nahrávek či hudebních produkcí) byla spojena buď s kontaktem Slováků s lidmi z českých zemí, nebo ji zprostředkovalo vysokoškolské prostředí. Také jsem již uvedl i na příkladech respondentů, že první impulzy k dalšímu zájmu o folkovou hudbu vedly také přes tvorbu moravského písničkáře Karla Kryla. V uváděném případě magnetonové pásky se všechna tato tři fakta spojují: Vysoká škola dopravní v Žilině byla jediná svého druhu v ČSSR a hostila tedy výraznou část studentů z českých zemí; pod označením „závodové pesničky z obdobia rokov 1968/9“ se samozřejmě neskrývá nic jiného než reprodukováno nahrávky emigranta K. Kryla.

První zdokumentovaná přehlídka v Žilině byla „Folk V“.⁸⁴ *Ak je ta škola dopravná... a to bola ta výhoda, že to bola jediná výška dopravná v Československu, takže tam chodili aj z Čech chlapani študovať. ... To bolo asi 4 – nebo 5 ročníkov a v polovici 70. rokov to zakapalo. ... Za tím stáli hlavne Česi a Moraváci čo tu boli na škole. Organizoval to vysokoškolský výbor ZSM. ... Tam sa prihlásil veľmi skromne Jarda Hutka, mám doma rukopis... tam sa veľmi skromne prihlásila Zuzana Michnová – Marsyas... proste všetci, ktorý začínali s folkom v Čechách.*⁸⁵

Nyní zpátky k případu: V první části útlé dokumentace poručík Sivák sepisuje situaci a navrhuje preventivní opatření. Píše, že závodové nahrávky jsou na uváděné vysoké škole hojně rozšířené a dále vysvětluje v čem spočívá „závadovost“ obsahu nahrávek. „prehrávaním sú študenti VŠD ideologicky nesprávne ovplyvňovaní...“⁸⁶ Následuje část, kde poručík sepisuje obsahy písní a odhaluje jejich závadovost. Ta dle něj vede od přirovnávání vlády SSSR k vládě katů až po neobjektivně hodnocené postavení důchodců z hlediska sociálního zabezpečení apod.

Vyšetřovatel dle zápisu předpokládá, že nesprávné konání Igora Piatrova pramení z jeho věku a životní nezkušenosti. Předpokládá,

⁸⁴ *Folk na Slovensku* 2006, s. 39., zmínění účinkující: Marsyas, Kapitán Kid, Bohdan Mikolášek, Pepa Nos...

⁸⁵ Rozhovor s Ľubou Wágnerem v Banské Bystrici dne 21. 4. 2018.

⁸⁶ Archiv ústavu pamäti národa v Bratislavě, OS ZNB Žilina B 9, 13/III inv. č. 8., PIATROV Igor, študent VŠD v Žiline, držiteľ a rozširovateľ magnetofónovej pásky so závodovými pesničkami z obdobia rokov 1968/9 (1979), s. 2.

že navrhované preventivní opatření a poučení studenta bude dostávat, a on se už podobného konání nedopustí. Jedním z dílčích cílů opatření je i skrze jmenovaného vnést mezi další vlastníky „závadových nahrávek“ psychózu obavy z jejich rozšiřování a přehrávání.⁸⁷

Během předvolání zástupci ŠtB studentovi vysvětlili, v čem spočívají negativa nahrávek a čeho se vlastně (zřejmě vinnou své nevědomostí) dopustil. Igor Piatrov reagoval, že si plně neuvědomoval dosah svého konání a pokračoval v duchu citace na začátku kapitoly. Přítomní vyšetřovatelé v preventivním výchovném opatření pokračovali. Student uvedl, že všeho velmi lituje – včetně toho, že vůbec s nahrávkami přišel do styku; uvedl číslo pokoje, kde si je nahrál, majitele ovšem nedokázal plně identifikovat, ač předpokládal, že jde o jistého Dušana Dětvanu (materiál nahrál bez jeho vědomí). Poté Piatrov policisty ubezpečil, že už se nic podobného opakovat nebude a pásku jim odevzdal.

Při PVO zástupci ŠtB brali jako polehčující okolnost otázku třídního původu Igora Piatrova (otec byl příslušníkem Zboru národnej bezpečnosti – zemřel) a též jeho mladý věk. V závěru dokumentu stojí, že pro další kontrolu bude po dobu šesti měsíců užito TS (tajného spolupracovníka) DETVANA (ano, nejspíše stejného, od kterého dle výpovědi mohla být nahrávka); ten pak bude monitorovat Piatrovo chování, zejména zda se nebude nadále zaobírat závadovými nahrávkami.⁸⁸ Na provedené PVO byl upozorněn děkanát školy; proděkan pro politicko-výchovnou práci doc. Kolář vyšetřovatelům poděkoval za dobře odvedenou práci a projevil ochotu být v podobných případech nápomocný.

Případ magnetonové pásky velmi přesně ilustruje způsob práce ŠtB ve vysokoškolském prostředí. Také ukazuje „měkkou sílu“ vyšetřovatelů, kteří se snaží mladému studentovi vše otcovsky vysvětlit a navést jej do „správných“ kolejí. Igor Piatrov zase nejspíše zvolil obvyklou taktiku, kde je základem působit spíše hloupě nežli bystře a vědět spíše méně než více – mimochodem rozumné jednání s autoritami napříč režimy. Zajímavá je v tomto případě role Dušana De-

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 3.

⁸⁸ Archiv ústavu pamäti národa v Bratislavě, OS ZNB Žilina B 9, 13/III inv. č. 8., PIATROV Igor, študent VŠD v Žiline, držiteľ a rozširovateľ magnetofónovej pásky so závodovými pesničkami z obdobia rokov 1968/9 (1979).

tvana; byl to distributor závadové hudby? volavka ŠtB? Podobný případ jako Igor Piatrov? Nebo vše dohromady?⁸⁹

Závěr nebo počátek?

Ještě než se pustíme do závěrečných řádků, není od věci zamyslet se nad místem listopadu 1989 ve vývoji folkové hudby. Jak už jsem výše naznačil, dosah československého folku dosáhl jistého vrcholu, kdy se z nekvalitně nahraných písní na kazetách staly hromadně zpívané chorály, zaznívající v centrech dění (například Festival československé nezávislé kultury ve Vratislavi na začátku měsíce, poté Praha, Bratislava a další města). Folkoví umělci, jak ti navráťvíši se z emigrace, tak ti místní zaplnili veřejný prostor, tisk a nyní už nic nestálo v cestě tomu, aby nahrávali a vydávali svou tvorbu. Tak v rámci krátké doby československý folk prožil svůj triumf a pád (nebo méně dramaticky – opadnutí). Tak onu dobu hodnotí pamětníci:

To bol totálny krach... prestali ľudia chodiť na koncerty, do divadiel... v podstate prestala byť zaujímavá celá tato scéna. V novinách dostali všetko na plnú hubu a otvorene sa kritizovalo... v 89. sa ponahrávaly niektoré platne ktoré vyšli v 90. a už to nikoho nezajímalo. Potom sa to predávalo za 5 korún vo výpredajoch.⁹⁰ Zuzana Homolová vzpomíná: Ono to vyzeralo tak, že je to jasné, je to fajn, takže teraz už to netreba a zrejme v súlade s tým bohužiaľ zanikli ty miesta kde sa to odohrávalo... V Bratislave ti chalani, ktorý sa takto angažovali v tých študentských kluboch, tých zožáckych ... začali podnikat'.⁹¹ Luba Wágner reflektuje následovně: Folkáci sa prvý odtrhli, si mysleli čo teraz po 89... a dnes nemajú kde hrať, pretože kluby sú v ťahu. ... Country, ty hrávaj po krčmách... nie, že rezignovali... a trampy sa stiahli k ohňom.⁹²

Ještěliže se komunisté v 50. letech řídili doktrínou „Kdo není s námi, je proti nám!“, tak během normalizace už platilo spíše: „Kdo není proti nám, je s námi!“. Tento přístup dal vzniknout velké plejádě apolitických, nezávislých iniciativ a kulturních úkazů, které nebyly utlumovány v samotném zárodku. V normalizační éře tedy na

---

⁸⁹ Igor Piatrov (narozen 1958 ve Zvoleni) – bylo by výborné ho nalézt a zaznamenat vzpomínky z jeho pohledu.

⁹⁰ Rozhovor s Milošem Janouškem v Bratislavě dne 23. 4. 2018.

⁹¹ Rozhovor se Zuzanou Homolovou v Bratislavě dne 24. 4. 2018.

⁹² Rozhovor s Lubou Wágnerem v Bánské Bystrici dne 21. 4. 2018.

pokraji oficiality zůstalo nepříliš velké místo pro folkovou hudbu a písničkářství, které přes všechny peripetie a „vyhazovy“ za oponu přežilo a naopak v 80. letech pak prožívalo další rozkvet. Jistě splnilo svou funkci a statisíce Čechů a Slováků zná nazpaměť písně, vzešlé z tohoto prostředí.

Možnosti odborného výzkumu tématu slovenského folku jsou obrovské. V této studii jsem například zcela vynechal rozbor obsahu textu písní, které slovenští písničkáři před „listopadem“ složili stejně jak zkoumat například ideje a myšlenkové směry, které za nimi často stojí; deklarované hodnoty mezi jejich řádky, nebo hledat identitu mladého člověka éry reálného socialismu na základě textové analýzy. Pro inspiraci může posloužit zahraniční i česká literatura.⁹³ Jak už jsem v textu studie naznačoval, předkládané téma není doménou jednoho oboru, ale pohybuje se v prostoru interdisciplinárních kontextech na hranicích historie, antropologie, sociologie, muzikologie, jazykovědných nebo umělecko-vědních oborů. Dovolím si tvrdit, že fenomén slovenského folku poskytne množství poznatků, které mohou o době normalizace na Slovensku ještě hodně vypovědět. Pokud jde o metodu, lze bádát mikro-historickými sondami, vázanými například ke klubům (například Divadélko U Rolanda), jednotlivých festivalům nebo zmapování historie a funkce černých burz s hudebními nosiči.

Jelikož tato studie, jak jsem stanovil v úvodu je především otevřením tématu na Slovensku a ukázkou toho, jaké metody užít nebo na co se zaměřit, nepřísluší mi zde formulovat definitivní závěry. Mimoto historie není dogma – je to živá diskuze, přidejte se.

---

⁹³ Například uvedené knihy Josefa Prokeše, Zdeňka Nešpora a Přemysla Houdy.